

پوهنتون اسلام
پوهنځی شرعيات و فقهون
پروگرام ماستري فقه و فقهون

امارت اسلامي افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معاونت امور علمی

خدمات فقهی علماء افغانستان در چهار قرن اول هجری

رساله ماستري

محصل: نصیب الله "کریس"

استاد رهنما: پوهاندی و نوښور نجیب الله "صلح"

سال: 1401 هـ ش - 1444 هـ ق

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

خدمات فقهی علماء افغانستان

در چهار قرن اول هجری

رساله ماستری

محصل: نصیب الله "کریمی"
استاد رهنما: پوهندوی دوکتور نجیب الله "صالح"

سال: 1401 هـ ش -

1444 هـ ق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دپارتمنت فقه و قانون

بورده ماستری

تصدیق نامه

محترم نصیب الله ولد عبدالبصیر ID: ۵۱۳۸۸-۹۸-MSF-SH محصل دور هفتم فقه و قانون که رساله

ماستری خویش را زیر عنوان: خدمات فقهی علماء افغانستان در چهار قرن اول هجری

به روز چهارشنبه تاریخ ۱۳/۱۷/۱۴۰۱ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و به اساس

بررسی هیات تحکیم مستحق ۸۸ (نمره به عدد) هشتاد و هشت (نمره به حروف) گردید،

موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

اعضای هیات تحکیم :

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	استاد وزیر محمد سعیدی	عضو هیات	
۲	استاد محمد نعیم جلیلی	عضو هیات	
۳	دکتور نجیب الله صالح	استاد رهنا و رئیس جلسه	

..... معاون علمی

..... آمر بورده ماستری

خلاصه بحث

افغانستان کشور است که تاریخ بسیار کهن و قدیمی با موضوعات سیاسی، اجتماعی، علمی، فرهنگی... دارد، افغانستان کشور است که در دامن خود علماء و دانشمندان متعدد و کثیری را در بخش های مختلف پرورش داده و مصدر خدمتگذاری برای ملت قرار داده است، از آن جمله در بخش علم فقه علماء و دانشمندان مختلف و متعدد را سراغ داریم که از افغانستان بوده و در این عرصه خدمات شایان و قابل قدر و قبول را انجام داده اند. با پیروی از امر الله متعال و ارشادات نبوی، در بین علماء امت مسلمه علماء افغانستان نیز در عرصه فقه خدمات را انجام داده اند، که خدمات آن ها نیز دارای اهمیت و ارزش خاص در این علم می باشد و ارزش و اهمیت موضوع این تحقیق را برجسته می نماید، لیکن متأسفانه این موضوع برای اکثر مردم بسیار پوشیده و مخفی مانده است، خاصاً علم فقه و فقهاء در افغانستان در انظار مردم عام و حتی بعضی از علماء مخفی مانده است، اکثر مردم به آسانی این را قبول نمی کنند که در بین افغان ها علماء و مؤلفات شان در بخش فقه وجود داشته باشد.

با مطالعه این تحقیق می توان به اهداف ذیل دست یافت، معرفی، شناخت و بیان روایات و نظریات فقهی فقهاء و دانشمندان فقهی افغانستان با استفاده از منابع و مصادر معتبر و همچنان بیان ادوار تاریخی علم فقه و ممیزات آن از عصر نبوت تا به عصر حاضر، با مطالعه این رساله تحقیقی می توان با علماء و دانشمندان افغانستان زمین در عرصه فقه اسلامی آشنا شده و مراجعه در باره فقهاء افغانستان را در یک رساله منظم و مستقل سهل و آسان یافت.

فقه اسلامی در تاریخ خود دوره های مختلف را سپری نموده است و عوامل مختلف بر آن تاثیر گذار بوده، و به اساس مختلف بودن دوره های آن مصادر آن نیز متنوع می باشد، مؤرخین این دوره ها را به اساس نشات و تطور، قوت و ضعف که به مرور زمان بر فقه اسلامی سپری شده است به دوره های مختلف تقسیم نموده اند، بعضی از علماء آن را به چهار دوره، بعضی به شش دوره و بعضی دیگر آن را به هشت دوره تاریخی تقسیم نموده اند.

در طول تاریخ فقهاء افغانستان در بخش علم فقه کمر همت را به خاطر خدمت به این علم بسته اند که از آن جمله خدمات فقهی علماء افغانستان در طول چهار قرن اول هجری در این رساله تحقیقی به بررسی گرفته شده است که در قرن دوم هجری می توان به

ابومطیع حکم بن عبدالله، مکحول بن سهراب، ابراهیم بن طهمان، ابو عبدالله نافع، و در
قرن سوم

هجری به ابو عصمت عصام بن یوسف، ابوسعید خلف بن ایوب، ابوسلیمان موسی بن
سلیمان، ابو عثمان شداد بن حکیم، ابراهیم بن یوسف، نصیر بن یحیی، ابو عبدالله محمد بن
سلمه، و در قرن چهارم به ابونصر محمد بن سلام، ابوالقاسم احمد بن عصمة، ابوبکر محمد بن
سعید، ابوجعفر محمد بن عبدالله هندوانی و ابوبکر محمد بن احمد الاسکاف اشاره نمود.

کلمات کلیدی: خدمات – فقهاء – افغانستان- قرن- ادوار- آراء و نظریات

فهرست موضوعات

مقدمه	Error! Bookmark not defined.
اهمیت موضوع	Error! Bookmark not defined.
اسباب اختیار موضوع	Error! Bookmark not defined.
سوالات اصلی	Error! Bookmark not defined.
سوالات فرعی	Error! Bookmark not defined.
پیشینه تحقیق	Error! Bookmark not defined.
مواد و روش تحقیق	Error! Bookmark not defined.
اهداف تحقیق	Error! Bookmark not defined.
مشکلات تحقیق (محدودیت های تحقیق)	Error! Bookmark not defined.
خطه و پلان تحقیق	Error! Bookmark not defined.
تمهید	Error! Bookmark not defined.
اهمیت مطالعه تاریخ فقه اسلامی	Error! Bookmark not defined.
فصل اول	Error! Bookmark not defined.
عمومیات	Error! Bookmark not defined.
مبحث اول	Error! Bookmark not defined.
مفهوم علم فقه در لغت و اصطلاح، جایگاه فقه اسلامی و روش فقهاء در تدوین آن	Error! Bookmark not defined.
مطلب اول	Error! Bookmark not defined.
مفهوم علم فقه در لغت و اصطلاح	Error! Bookmark not defined.
مطلب دوم	Error! Bookmark not defined.
جایگاه و منزلت فقه اسلامی	Error! Bookmark not defined.
مطلب سوم	Error! Bookmark not defined.
روش فقهاء در تدوین فقه اسلامی	Error! Bookmark not defined.
مبحث دوم	Error! Bookmark not defined.
آغاز توسعه و پیشرفت فقه اسلامی و مصادر آن	Error! Bookmark not defined.
مطلب اول	Error! Bookmark not defined.
آغاز توسعه و پیشرفت فقه اسلامی	Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. مطلب دوم

Error! Bookmark not defined. مصادر فقه اسلامی

Error! Bookmark not defined..... جزء اول

Error! Bookmark not (قرآن، سنت، اجماع و قیاس) مصادر اصلی
defined.

Error! Bookmark not defined..... جزء دوم

Error! (استحسان، استصلاح یا مصالح مرسله و عرف و غیره)
Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined..... فصل دوم

Error! اوضاع عمومی افغانستان قبل از ظهور اسلام و قرن اول هجری
Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. مبحث اول

Error! چهره و حدود امروزی افغانستان و اوضاع عمومی آن قبل از اسلام
Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined..... مطلب اول

Error! Bookmark not defined..... چهره و حدود امروزی افغانستان

Error! Bookmark not defined..... مطلب دوم

Error! Bookmark not defined.. اوضاع عمومی افغانستان قبل از اسلام

Error! Bookmark not defined. مبحث دوم

Error! اوضاع عمومی افغانستان بعد از ظهور اسلام در قرن اول هجری
Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined..... مطلب اول

Error! Bookmark not defined..... حالت سیاسی افغانستان در قرن اول

Error! Bookmark not defined..... مطلب دوم

Error! Bookmark not defined... حالت اجتماعی افغانستان در قرن اول

Error! Bookmark not defined..... فصل سوم

Error! ادوار تاریخی فقه اسلامی و خدمات فقهی علماء افغانستان در قرن دوم هجری
Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. مبحث اول

Error! Bookmark not defined. ادوار تاریخی فقه اسلامی

Error! Bookmark مطلب اول: بیان دوره های تاریخی چهار گانه فقه اسلامی
not defined.

Error! Bookmark مطلب دوم: بیان دوره های تاریخی شش گانه فقه اسلامی
not defined.

Error! Bookmark مطلب سوم: بیان دوره های تاریخی هشت گانه فقه اسلامی
not defined.

Error! Bookmark not defined. مبحث دوم

Error! اوضاع عمومی و خدمات فقهاء افغانستان در قرن دوم هجری
Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined...... مطلب اول

Error! Bookmark not اوضاع عمومی افغانستان در قرن دوم هجری
defined.

Error! Bookmark not defined. مطلب دوم

Error! Bookmark not خدمات فقهی علماء افغانستان در قرن دوم هجری
defined.

Error! Bookmark not defined...... فصل چهارم

Error! اوضاع عمومی و خدمات فقهی علماء افغانستان در قرن سوم هجری
Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined...... مبحث اول

Error! Bookmark not اوضاع عمومی افغانستان در قرن سوم هجری
defined.

Error! Bookmark not defined. مبحث دوم

Error! Bookmark not خدمات فقهی علماء افغانستان در قرن سوم هجری
defined.

Error! Bookmark not defined...... مطلب اول

Error! Bookmark not defined...... ابو عصمت عصام بن یوسف

Error! Bookmark not defined...... مطلب دوم

Error! Bookmark not defined...... ابوسعید خلف بن ایوب

Error! Bookmark not defined...... مطلب سوم

Error! Bookmark not defined...... ابوسلیمان موسی بن سلیمان

Error! Bookmark not defined...... مطلب چهارم

Error! Bookmark not defined...... شداد بن حکیم

Error! Bookmark not defined...... مطلب پنجم

Error! Bookmark not defined...... ابراهیم بن یوسف

Error! Bookmark not defined...... مطلب ششم

Error! Bookmark not defined..... نصیر بن یحیی

Error! Bookmark not defined..... مطلب هفتم

Error! Bookmark not defined..... محمد بن سلمه

Error! Bookmark not defined..... فصل پنجم

Error! اوضاع عمومی و خدمات فقهی علماء افغانستان در قرن چهارم هجری

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. مبحث اول

Error! Bookmark not defined. اوضاع عمومی افغانستان در قرن چهارم هجری

defined.

Error! Bookmark not defined..... مطلب اول

Error! Bookmark not defined.. حالت سیاسی افغانستان در قرن چهارم

Error! Bookmark not defined..... مطلب دوم

Error! Bookmark not defined. حالت اجتماعی افغانستان در قرن چهارم

defined.

Error! Bookmark not defined. مبحث دوم

Error! Bookmark not defined ... خدمات فقهی علماء افغانستان در قرن چهارم هجری

defined.

Error! Bookmark not defined..... مطلب اول

Error! Bookmark not defined..... ابونصر محمد بن محمد

Error! Bookmark not defined..... مطلب دوم

Error! Bookmark not defined..... ابوالقاسم احمد بن عصمة

Error! Bookmark not defined..... مطلب سوم

Error! Bookmark not defined..... ابوبکر محمد بن سعید

Error! Bookmark not defined..... مطلب چهارم

Error! Bookmark not defined..... محمد بن عبدالله هندوانی

Error! Bookmark not defined..... مطلب پنجم

Error! Bookmark not defined..... ابوبکر الاسکاف

Error! Bookmark not defined..... خاتمه

1..... نتایج تحقیق

3..... پیشنهادات

Error! Bookmark not defined..... فهرست آیات

Error! Bookmark not defined..... فهرست احادیث

Error! Bookmark not defined..... فهرست اعلام

Error! Bookmark not defined..... منابع و مأخذ

Error! Bookmark not defined..... Summary of the Research:

نتایج تحقیق

- اکنون به توفیق الهی که به پایان این تحقیق رسیدیم، نکاتی را به عنوان مهمترین نتایج که این رساله به آن نایل شده است خدمت تان تقدیم می‌نمایم:
- 1- فقه اسلامی از اهمیت خاصی در بین امت مسلمه و جامعه های اسلامی برخوردار می‌باشد، فقه اسلامی باعث استحکام اخوت، وحدت و برادری بین امت اسلامی می‌گردد، با استفاده از علم فقه میتوان به استنباط احکام دینی از مصادر اصلی و تبعی آن پرداخت، با مطالعه تاریخ فقه اسلامی میتوان از اهمیت آن آگاهی حاصل نمود.
 - 2- فقه اسلامی دارای دو مصدر می‌باشد، که نوع اول آن اتفاقی بوده که عبارت از قرآن و سنت و اجماع و قیاس می‌باشد، نوع دوم آن بین علماء از جمله مصادر اختلافی بوده و دارای انواع زیاد می‌باشد از جمله میتوان به استحسان، عرف، مصالحه مرسله و غیره نام برد، که علماء در استنباط احکام فقهی از آنها استفاده می‌نمایند.
 - 3- افغانستان امروزی، در گذشته جزء قلمرو خراسان بوده و از لحاظ سیاسی، فرهنگی و اجتماعی در منطقه از اهمیت بارز برخوردار بود.
 - 4- اوضاع عمومی افغانستان از لحاظ سیاسی، فرهنگی و اجتماعی مقارن با ظهور اسلام و لشکرکشی های خلافت اسلامی مشتت بوده، و مردم مظلوم و فقیر جامعه آنروزی با وجود که پیرو دین بودائی، زردشتی و اعتقادات دیگر بودند، بعد از مبارزات بعضی از گروه ها، دین اسلام را که با پیام "اخوت و برادری" به آن مرزو بوم رسیده بود پذیرفتند.
 - 5- با لشکرکشی های عرب اسلامی عده ای از مردم افغانستان منحیث برده به اسارت گرفته شده و به ممالک عربی انتقال داده شدند، که بعدها با فراگیری علوم دینی خاصتا بخش تفسیر، حدیث و فقه از معروفترین و مشهورترین علماء امت اسلامی لقب گرفتند.
 - 6- در قرن های دوم، سوم و چهارم هجری، فرزندان از افغانستان به خاطر خدمت به علوم دینی خاصتا فقه اسلامی کمر همت را بستند، که در نتیجه منحیث استاد یا شاگرد و یا توسط تالیف و ارایه آرا و نظریات خدمات را در راه فقه اسلامی انجام دادند.
 - 7- در منابع مختلفی کتاب های تالیف شده در بخش فقه اسلامی به نام علماء افغانستان به ثبت رسیده است، که متاسفانه به سعی و تلاش های بسیار موفق به دریافت نسخه مطبوع آنها نشدم.
 - 8- آرا و نظریات علماء افغانستان در بخش فقه در کتاب های معتبر فقهی و فتوی به وفور وجود دارد که در رساله هذا مشت نمونه خوار به بیان آنها پرداخته شده است.

9- از زمان رسول الله عليه السلام تا به زمان حاضر فقه اسالمی دوره های مختلف را تجربه نموده است، که علماء افغانستان در دوره های مختلف به اندازه توان به این علم با اهمیت خدمات را انجام داده اند.

10- از اینکه افغانستان امروزی جزء قلمرو خراسان قدیم بوده است، در کتاب های تراجم و دیگر کتاب ها، علماء تا به حال به نام علماء خراسان یاد می شوند نه به نام افغانستان.

پیشنهادات

در آخر این تحقیق نکاتی را به عنوان پیشنهاد مطرح می کنم:

- 1- پیشنهاد اول به بزرگان دولت فعلی افغانستان است که از علماء و فقهاء افغانستان حراست و نگرهبانی نموده تا شاهد ترور معنوی و فزیکوی و شخصیتی آنها نباشیم.
- 2- به وزارت محترم تحصیلات پیشنهاد می نمایم تا زمینه تحصیل را به علماء و فقهاء در خارج از کشور مساعد سازد تا از مسائل و موضوعات عصر حاضر آگاه شده و در روشنی قواعد فقهی احکام آنها را استنباط نمایند.
- 3- به وزارت محترم حج اوقاف که مسؤلیت استخدام علماء را منحصیث امام و خطیب در مساجد دارد پیشنهاد می نماید، تا در استخدام امامان و خطباء لیاقت و شایستگی را مد نظر گرفته علماء را منحصیث امام و خطیب استخدام نمایند که از علمیت و فقاہت کافی برخوردار باشند تا از این طریق به دین اسلام، مردم و جامعه خدمت بهتری صورت گیرد.
- 4- پیشنهاد دیگر به وزارت محترم حج اوقاف چنین است که برای معرفی بهتر فقهاء افغانستان به مردم سمپوزیم های را به سطح بین المللی دایر نماید.
- 5- چنانچه در نصاب فعلی معارف در کتاب تفسیر صنف دهم دیده می شود که بعد از تعریف علم تفسیر، در بخش تاریخ علم تفسیر خدمت علماء افغانستان به علم تفسیر درج گردیده و از دانشمندان افغانستان که در بخش تفسیر قرآن کریم خدمت نموده اند تذکر رفته است، پیشنهاد بنده به رهبری وزارت معارف چنین است که در کتاب نصاب معارف صنف هفتم مضمون تعلیم و تربیه دینی، قبل از آغاز و بیان احکام فقهی، اولاً به صورت مختصر تعریف از علم فقه و بیان خدمات علماء افغانستان در بخش فقه تذکر داده شود.
- 6- آرا و نظریات فقهی علماء افغانستان در کتاب های فقهی و فتوی در باره موضوعات مختلفی وجود دارد، به وزارت عدلیه پیشنهاد می گردد تا در صورت لزوم در حصل و فصل قضایا از نظریات این علماء نیز استفاده صورت استفاده گردد.
- 7- به مردم و جامعه افغانستان خاصاً به جوانان عزیز چنین پیشنهاد می گردد که وقت گرانبهای خود را بیهوده ضایع نسازند، و به علماء و فقهاء خود احترام قایل شده و به ملت خود در عرصه های مختلف مصدر خدمت قرار گیرند.
- 8- پیشنهاد دیگر و آخری به رهبری امارت اسلامی چنین است که هر چه زودتر زمینه تعلیم و تحصیل را به دختران این مرز و بوم مساعد ساخته و دروازه های مکاتب و پوهنتون ها را به روی آنها باز نماید.

در اخير از الله متعال استدعا دارم كه اين سعى و تلاش بنده را به درگاه خود قبول نموده و اشتباهات كه در آن وجود دارد مورد عفو و بخشش قرار دهد و اين رساله را باعث نفع و منفعت به مردم گرداند.

والحمد لله رب العالمين، و صلى الله وسلم على نبينا محمد و على آله و اصحابه اجمعين

بخاطر دسترسى به متن كامل اين تحقيق مراجعه شود به:

پوهنتون سلام، كتابخانه مركزى چهار راهى گل سرخ، سرک کلوله پشته

و يا هم به ايميل آدرس ذيل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af